

Саматова А. Ы.

ФРАНЦУЗ ТИЛИНЕН КАБЫЛ АЛЫНГАН СӨЗДӨР

Саматова А. Ы.

ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОВА ИЗ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

A. Y. Samatova

FRENCH LOAN WORDS

УДК: 80/81

*Макалада кыргыз тилине француз тилинен кабыл алынган сөздөр жөнүндө маалымат берилет. Француз тилинен кабыл алынган сөздөр тематикалык топторго болуштүрүлөт. Кайсы тармактарда жана стилдерде колдонулганы корсотулөт. Тилибиздеги төл сөздөр менен параллель колонулган сөздөр мисалдар менен ачылып берилет.*

**Негизги сөздөр:** француз тили, кабыл алынган сөздөр, кыргыз тили, стиль, орус тили.

*В данной статье дается информация о заимствованных словах из французского языка. Данные слова распределяются на тематические группы. Указывается сфера и стиль использования. Слова, которые употребляются параллельно с прямой речью раскрываются на конкретных примерах.*

**Ключевые слова:** французский язык, взаимственные слова, кыргызский язык, стиль, русский язык.

*The article gives information about the word loaned from French into Kyrgyz. Loaned words are classified according to their themes. Their stylistic and field usage is shown. The examples of their usage parallel to Kyrgyz pure words.*

**Key words:** the French language, loan words, the Kyrgyz language, style, the Russian language.

Сөз кабыл алуу – табыгый, зарыл жана реалдуу процесс. Дүйнөдө бир дагы тил өзү менен өзү жалгыз жашай албайт. Ал сөзсүз түрдө экинчи бир тил менен байланыш-катышта болот. Учурда ар бир тилдин лексикалык курамында сырттан кабыл алынган сөздөр бар экендиги талашсыз факт.

Азыркы кыргыз тилинин сөздүк составында, негизги төл сөздөн бөлөк, башка тилдерден кирген сөздөр да бар. Ошондуктан кыргыз тилиндеги сөздөрдү негизинен эки бөлүмгө бөлүүгө болот. Биринчи бөлүм – кыргыздын негизги сөздөрү. Буга кыргыздын бардык сөздөрү кирет. Экинчи бөлүм – башка тилдерден жана башка тилдер аркылуу кирген сөздөр (Яншансин, 1953.14-15 б).

Дүйнө жүзүндөгү бардык тилдерде сырттан кабыл алынган сөздөр бар экендиги талашсыз. Чынында, лексикалык составында башка тилдерден кабыл алынган сөздөрү жок, бардыгы тең өзүнүн төл сөздөрү деп эсептеле турган бир дагы тил болушу мүмкүн эмес. Бир катар тилдер дүйнөдөгү башка тилдердин лексикасынын толукталышына көбүрөөк таасир этип, сөздөрдүн да ошончолук денгээлде мол кабыл алынышына себепкер болуп келгендиги белгилүү. Европа өлкөлөрүндө өзгөчө илимий-техникалык, коомдук-саясий терминдердин көбүрөөк таралышына негизги ролду ойноп, бул жагынан дүйнөгө кеңири таанылган тилдер деп грек жана латын тилдерин эсептөөгө болот. Кийинчерээк

мындай милдетти француз тили менен немец тили аткарып келди, азыркы кезде болсо англис тили менен орус тили аткарып келе жатат. Бирок бул аталган тилдердин өздөрүндө да сырттан кабыл алынган сөздөрдүн саны аз эмес.

Учурда бизге окшогон көптөгөн калктар француз сөздөрүнөн пайдаланары шексиз. Анткени бул тил дүйнөгө көптөгөн эл аралык мааниге ээ сөздөрдү жарата алды.

Француз тили — Франциянын расмий тили. Француздар менен бирге Бельгия, Швейцария, Канада мамлекеттериндеги французча сүйлөгөн калктардын расмий тили. Ошондой эле, француз тили Африканын көп сандагы мамлекеттеринде, Кариб бассейнинде (Гаити ж.б.у.с.), Француз Гвианасында колдонулат.

Француз тили индоевропалык тил тайпасынын роман тобуна кирет. Бул тилдин башаты латын болгону менен өнүгүп-өсүп олтуруп, роман тобуна кирген башка тилдерге салыштырмалуу абдан эле түпкү тилинен алыстап кеткен. Жазуусу латын алфавитине негизделет. Француз тили БУУнун 6 расмий кызмат тилинин бирөөсү болуп эсептелет. 2000-жылдагы маалыматка караганда французча сүйлөгөндөрдүн саны 100 млн. адамды түзөт.

Француз тилинен кабыл алынган сөздөр кыргыз тилинин материалдарында бир топ кездешет. Бул сөздөрдүн келип кирүү мезгили Советтик доорго туш келет. Андан кийин эгемендүүлүк жылдары менен да тыгыз байланыштуу.

Азыркы кыргыз тилинде француз тилинен кабыл алынган сөздөрдүн саны болжол менен беш жүзгө чукулдап барат. Бул сөздөр учурда кыргыз адабий тилинин лексикалык курамында, сөздүктөрдө жана энциклопедияларда орун алган жана кыргыз эли жазууда, оозеки кебинде колдонуп келет.

Доцент Бактыгүл Нарынбаева “Интернациональная лексика французского происхождения в современном кыргызском языке” деген ишинде француз сөздөрүн гезиттик материалдардын негизинде талдоого алып, изилдөөнүн жүрүшүндө лексика-семантикалык өзгөрүүгө учураганын, мааниси жагынан кеңейүү, чектелүү жана өзгөргөнүн байкайт (Нарынбаева, 2005. Автореферат). Бул эмгек азыркы кыргыз тилиндеги европалык тилдердин бири француз тилине болгон салыштырма багытында иштелген конкреттүү иштердин бири десек жаңылбайбыз. Изилдөөдө эл аралык сөздөрдүн келип чыгышы, тилдерге таралышы, анын түрлөрү жана эл

аралык сөздөрдүн пайда болушунда экстралингвистикалык факторлор каралган.

Эмгекте француз тилинен кабыл алынган интернационалдык сөздөр төмөнкүдөй тематикалык топторго ажыратылат:

1. Саясий-номенклатуралык лексика (атташе, мэр, премьер, парламент, департамент ж.б.);

2. Финансы-экономикалык лексика (акция, баланс, банк, банкир, фонд ж.б.);

3. Илим жана маданиятка байланыштуу лексика (резюме, сертификат, табло, турне ж.б.).

Биз дагы француз тилинен кабыл алынган сөздөрдү төмөндөгүдөй тармактарга бөлүп карадык:

1. Согуштук, аскердик лексика - абордаж, авангард, артиллерия, гарнизон, гвардия, маршал, армия, арсенал, атака, лейтенант, батальон, мина, партизан, сержант ж.б.;

2. Турмуш-тиричилик лексика - абажур, абонемент, банкет, адрес, бульвар, кафе, бензин, такси ж.б.;

3. Финансы лексикасы - аванс, бюджет ж.б.;

4. Искусство лексикасы - авансцена, аксессуар, актер, ансамбль, артист, дирижер, антракт, балл ж.б.;

5. Адабият, журналистикага байланыштуу - эссе, фельетон, роман, реклама, резюме, жаргон, газета ж.б.;

6. Коомдук-саясий, кызматтык лексика - альянс, атташе, дипломат, мэр, бюллетень ж.б.;

7. Тамак-аш лексикасы - майонез, бисквит ж.б.

Талдоого алынган француз тилинен кабыл алынган сөздөр активдүү сөздөр болуп эсептелинет. Француз тилинен кабыл алынган сөздөр кыргыз коомчулугунда кеңири колдонулат жана армиянын (абордаж, авангард, артиллерия, гарнизон, гвардия, маршал, армия, арсенал, атака, лейтенант, батальон, мина, партизан, сержант ж.б.), турмуштун-тиричиликтин (абажур, абонемент, банкет, адрес, аванс, бульвар, кафе, бензин, паспорт, такси ж.б.), искусствонун (авансцена, аксессуар, актер, ансамбль, артист, дирижер, антракт, балл ж.б.), адабият менен журналистиканын (эссе, фельетон, роман, реклама, резюме, жаргон, газета ж.б.), коомдук-саясаттын (альянс, атташе, дипломат, мэр, арбитраж, бюллетень, кадр, маршал, ж.б.) тили болуп эсептелинет.

Кыргыз тилине француз тилинен кабыл алынган сөздөрдү көркөм стилде кездештире алабыз. Көркөм стилге байланыштуу сөздөр: эссе, фельетон, роман ж.б. Француз тилинен кабыл алынган сөздөр менен төл сөздөр параллель колдонулат. Мисалы: абонент – кардар, абориген – жергиликтүү калк, абрикос – өрүк, абсурд – маанисиз, автограф – кол тамга, альянс – бирикме, анкета – сурамжылоо, мэр – шаар башчысы, реклама – жарыя ж.б.

Параллель колдонбогондору да бар: абортж, арбитраж, аванс, авиация, автобус, аллея, актёр, альбом, ансамбль, атташе, бассейн, бензин, бульвар, бюджет, сержант, фельетон, эссе ж.б.

Кыргыз тилине француз тилинен кабыл алынган сөздөр орус тили аркылуу кабыл алынгандыктан эч кандай фонетикалык, лексикалык тоскоолдуктарга

учураган эмес. Орус тилинде кандай айтылып, жазылса кыргыз тилинде да ошондой жазылууда. Бул сөздөр учурда кыргыз адабий тилинин лексикалык курамында, сөздүк жана энциклопедияларда орун алган. Кыргыз эли жазууда, оозеки кебинде да колдонуп келет.

Жогорудагы изилдөөлөргө таянып, төмөндөгүдөй тыянактарды чыгарсак болот:

1. Француз тилинен кабыл алынган сөздөр оозеки эмес, жазма жолу аркылуу кабыл алынган.

2. Бул сөздөрдүн кээ бирлеринин котормосун эне тилибизде табууга болот.

3. Азыр коом абдан тез өнүгүүдө. Ушуга байланыштуу тилибизде дагы жаңы сөздөр, түшүнүктөр пайда болууда. Колдогу факты-материалдардын саны учурда миңге жакындап барат.

4. Француз тилинен кабыл алынган сөздөр турмуш-тиричилигибиздин төмөнкү катмарларында өтө активдүү колдонулат:

а) аскердик лексика;

б) турмуш-тиричилик лексика;

в) финансы лексикасы;

г) искусство лексикасы;

д) адабият, журналистикага байланыштуу;

е) коомдук-саясий, кызматтык лексика;

ж) тамак-аш лексикасы;

з) илим-билим лексикасы;

и) медициналык лексика;

й) искусство, музыка лексикасы;

к) өндүрүштүк лексика;

л) спортко байланыштуу сөздөр.

#### Адабияттар

1. Абдулдаев Э. Азыркы кыргыз кыргыз тили. – Бк.: Кыргызстан, 1998.-255 б.
2. Нарынбаева Б. Интернациональная лексика французского происхождения в современном кыргызском языке. Автореферат дисс.кан.фил.наук. – Б., 2005. 25 с.
3. Орузбаева Б.О. Лингвистикалык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү. – Ф.: Илим, 1972.-426 б.
4. Сейдакматов К. Кыргыз тилинин кыскача этимологиялык сөздүгү. Фрунзе, илим.1988.-335 б.
5. Карасаев Х.К. Өздөштүрүлгөн сөздөр. – Ф.: КСЭсынын башкы редакциясы, 1986.-423 б.
6. Карасаев Х.К. Камус Наама (араб, кытай, иран, монгол, орус тилдеринен ошуп келген жана көөнөргөн сөздөр) – Б.: Шам, 1996.-855 б.
7. Словарь иностранных слов. – М.: Русск. язык, 1989-620 с.
8. Советтик энциклопедиялык сөздүк. – Ф., 1984. II т.-655 б.
9. Советтик энциклопедиялык сөздүк.- Ф., 1985. III т.- 654 б.
10. Советтик энциклопедиялык сөздүк. - Ф., 1986. IV т.- 662.
11. Советтик энциклопедиялык сөздүк.-Ф., 1987. IV т.-654 б.
12. Юдахин К.К. Русско-киргизский словарь. М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1957.-990 с.
13. Юнусалиев Б.М. Киргизская лексикология. – Ф., 1959. Часть -1.-248 с.
14. Яншансин Ю. Социалисттик улуу октябрь революциясынан кийин кыргыз тилинин лексикасынын өсүшү. Ф., 1953.40 б.

Рецензент: к.ф.н., и.о.доцента Майрыкова М.